
INLEIDING

Evenals de beeldvorming over andere recente historische periodes, heeft ook de beeldvorming over de Nederlandse 'jaren vijftig' vooral in de massa-media plaatsgevonden. Hoe dit beeld eruit ziet lezen we bijvoorbeeld in *de Volkskrant* van 23 december 1972 waarin de journalisten Jan Paul Bresser en Ben Haveman over de jaren vijftig schreven: "Een beetje van het geluk dat toen zo heel gewoon moet zijn geweest probeert de kille jaren zeventig wat warmte te geven. ... Maar waren we eigenlijk wel zo gelukkig? Was huiskamergezelligheid niet hetzelfde als kneuterigheid? ... Nederland was één groot huisgezin van kleinburgerlijkheid, beheerst door Oranjeverenigingen, antimakassars, roodgloeiende micaplaatjes van de kolenkachel, het zondagse pak en elke dag de krant die meldde hoe slecht het wel achter het IJzeren Gordijn was. Na-oorlogs Nederland hing aan de sik van Uncle Sam en kocht op afbetaling. In een beginnende welvaarts-explosie was geen plaats voor welzijn. Met de eerste kiemen van de consumptiemaatschappij groeide ook heel schuchter iets wat nu wel door oudere, wijze mensen de dictatuur van de jonge generatie wordt genoemd. Daarbij wordt gemakshalve over het hoofd gezien dat Het Gezag de gevolgen van de na-oorlogse bevolkingsexplosie tegemoet trad met verkrampte pogingen de heersende waarden van domineesland vast te houden. Daarom kon in de jaren zestig de deksel springen van de al jaren kokende pan met geborgenheid en dwang." Bresser en Haveman schetsten hiermee een beeld van de jaren vijftig dat niet alleen in de eerste helft van de jaren zeventig opgang deed maar ook in de jaren tachtig nog regelmatig opduikt in de (massa)media. Tegelijkertijd zetten ze bij de betrouwbaarheid van dit beeld vraagtekens die in de latere jaren zeventig en in de jaren tachtig steeds vaker tevoorschijn komen naarmate de historici in de recente geschiedschrijving over het karakter van de jaren vijftig de geur van spruitjes enigszins hebben doen verwaaïen. Waar deze geur is blijven hangen, wordt er door historici en sociale wetenschappers gezocht naar inhoudelijke verklaringen.

Het geijkte beeld van de jaren vijftig als een tijdperk van orde en rust, van moraliteit en gezag, en van gezapigheid en stilstand wordt

bevestigd in de manier waarop deze periode in de geschiedenisboeken voor de middelbare school wordt beschreven. Herstel van de economie en parlementaire democratie, verzuiling, geen politieke vernieuwing maar wel economische, en doorzetten van de ordeningsgedachte en een Keynians sociaal-economische politiek. Na de verwarrende bezettingsperiode werd de Nederlandse samenleving weer op orde gebracht door er gezamenlijk de schouders onder te zetten en toen de oorlogsschade hersteld was en de welvaart alsmear groeide, genoot men daar in Nederland met volle teugen van. De schoolboeken uit de jaren tachtig beginnen een wat minder harmonisch beeld te schetsen wanneer ze aandacht gaan schenken aan de aanzetten tot ontzuiling die zich in de jaren vijftig ontwikkelden.

Het beeld dat er in media en schoolboeken van de na-oorlogse periode tot de roerige jaren zestig geschapen werd, kan het beste omschreven worden met de term consensus; op politiek, sociaal-economisch, sociaal, cultureel en intellectueel gebied deden zich geen ingrijpende conflicten voor en veranderingen werden op een harmonieuze wijze doorgevoerd. Ook in de wetenschappelijke geschiedschrijving over deze periode overheerste tot het einde van de jaren zeventig dit consensusbeeld, dat vooral gehanteerd werd om het contrast met de roerige, conflictueuze jaren zestig aan te geven.

De aanduiding van de jaren vijftig als consensusperiode werd in 1984 voor het eerst doorbroken door de politicoloog Stuurman. In zijn artikel in *Kleio* "Het zwarte gat van de jaren vijftig" stelde hij dat het beeld van harmonie en rust ontstaan was en zich staande hield door het ontbreken van onderzoek naar (ondergrondse) ontzuilingsprocessen op het niveau van het dagelijks leven. Ook de opbouw van het sociale en culturele leven zou eens grondig onderzocht moeten worden. Onderzoek naar lokale ontwikkelingen en naar de rol van secundaire elites in besturen, culturen en het intellectuele leven zou een mogelijkheid bieden om het beeld van de ontzuiling verder te verfijnen. Stuurman benoemde het klimaat van de jaren vijftig als een opgelegde consensus met ogenschijnlijke stabiliteit en conformisme. In navolging van onder andere Stuurmans constatering en pleidooi kwam er in de loop van de jaren tachtig een gestage stroom van onderzoeksprojecten op gang waarin schijn en werkelijkheid van de jaren vijftig nader onderzocht worden. Studies die zich richten op ontwikkelingen in pedagogiek, jeugdzorg en gezinsopvoeding, op opvattingen over vrouwelijkheid en gedragsnormen, op gezagsverhoudingen in gezin en samenleving. Veel van deze onderzoeken betreffen lokale of regionale ontwikkelingen of behelzen specifieke groepen in de Nederlandse samenleving die tot voor kort onderbelicht en daarom verborgen zijn gebleven. Dit geldt vooral voor groepen binnen de katholieke zuil en voor groepen vrouwen.

Stuurmans artikel maakte deel uit van de discussie over de betekenis van de Tweede Wereldoorlog in de twintigste eeuwse geschiedenis en die van de jaren vijftig in de na-oorlogse geschiedenis. Deze continuïteit-of-

breukdiscussie was sinds het begin van de jaren tachtig in een stroomversnelling terecht gekomen. Het debat was in 1980 gestart op het congres 'Herrijzend Nederland 1944 - 1950' van het Nederlands Historisch Genootschap waar geconcludeerd werd dat de invloed van de Tweede Wereldoorlog en de daarmee gepaard gaande bezetting op de Nederlandse samenleving vrij gering was geweest en niet geleid had tot ingrijpende transformaties na 1945 (met uitzondering van het buitenlands beleid). In deze visie waren de ontwikkelingen in de jaren vijftig een verlengstuk van de ontwikkelingen die al in het interbellum zichtbaar waren, namelijk de erkenning van de noodzaak van ordening door de staat op sociaal-economisch terrein, het ontstaan van de verzorgingsstaat, het herstel van de verzuiling en de terugkeer van de elites in de besluitvorming. Later werd deze opvatting genuanceerd en bijgesteld toen er gewezen werd op de katalyserende functie die de oorlog voor deze ontwikkelingen gehad had. In dit debat werden werkelijke vernieuwingen die een breuk vormden met de voorgaande periode eerst in de jaren zestig geplaast.

Inmiddels zijn de meeste historici het eens geworden over Bloms stelling: de Tweede Wereldoorlog betekende niet een ernstige aantasting van de structuur van de Nederlandse samenleving en was slechts een korte onderbreking geweest in een aantal ontwikkelingen die in de jaren twintig en dertig begonnen waren. In de jaren vijftig waren de relaties tussen sociale groepen ongewijzigd gebleven en was men in het algemeen bereid zich te schikken in de geestelijke en politieke verbanden. Na 1945 leefden de mensen voort in de geest van de jaren dertig - harmonie, sociaal contract, ordening, organisatie en eenheid golden als hoogste gemeenschapsdoelen. Tegelijkertijd signaleert men onder het zichtbare niveau van restauratie en continuïteit een streven naar vernieuwing en verandering dat voortkwam uit onbehagen en dat eerst in de jaren zestig met ongekende heftigheid aan de oppervlakte komt. Wanneer we de term consensus als aanduiding van het karakter van de jaren vijftig willen blijven hanteren, dan moeten niet alleen de elementen van herstel, continuïteit, vernieuwing en verandering en hun onderlinge wisselwerking daar onder gerekend worden, maar ook de verhouding tussen harmonie en onbehagen.

Waar de jaren vijftig beginnen en waar ze eindigen, is nog steeds een punt van discussie onder historici. De vraag hangt ten nauwste samen met de manier waarop de na-oorlogse geschiedenis gekarakteriseerd wordt. Beginnen ze al in 1946 met de wederopbouw, of eerst rond 1950 wanneer deze wederopbouw grotendeels voltooid is? En eindigen ze in 1958 met het uiteenvallen van de rooms-rode coalitie of pas in 1964 wanneer in Amsterdam de eerste rumoerigheden rond het koningshuis plaatsvinden?

De discussies over beeldvorming, karakter en historische betekenis van de jaren vijftig hebben het afgelopen decennium geleid tot veel nieuwe onderzoeksprojecten. Dit bracht een aantal leden van de vakgroep

Eigentijdse Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen ertoe om een deel van de Contemporistendag 1988 te besteden aan de nieuwste historische inzichten over deze periode. In deze *Groniek* worden vijf van de zes bijdragen aan deze workshop 'de jaren vijftig' als artikel gepubliceerd. De auteurs gaan hierin in op de vraag of de mentaliteit van 'vijftig' een kraamkamer was voor de geest van 'zestig' of dat de jaren vijftig minder finalistisch en meer vanuit zichzelf dien te worden gedefinieerd? Frank Ankersmit en Jaap den Hollander proberen een antwoord te vinden vanuit een postmoderne visie op het *end of ideology*-debat, waarin zij de eerste twee decennia na de oorlog beschouwen als eindfase van de moderne geschiedenis. Maarten Brinkman geeft een overzicht van de opstelling van de Partij van de Arbeid in de Koude Oorlog in de periode 1946 tot 1958 en plaatst deze opstelling in een historische context. Onder de titel *Die onze kracht ontwaken deed* analyseert Frits Rovers de discussies die er binnen de Partij van de Arbeid losbranden na de inval van Noord Korea in Zuid Korea in 1950. Chris Vos beschrijft de reflectie van de Koude Oorlog in de Nederlandse Journaal- en Oprachtfilm in de periode 1945 - 1946 en constateert dat Polygoonjournaals de publieke opinie lijken te volgen waar oprachtfilms veel propagandistischer doelstellingen hebben. Welke ontwikkelingen er in de positie van de vrouw in de jaren vijftig plaatsvonden en hoe deze in het licht van de tweede feministische golf van de jaren zestig geïnterpreteerd moeten worden, wordt beschreven door Anneke Ribberink.

Met uitzondering van het artikel van Ankersmit en Den Hollander betreffen het hier allemaal detailstudies. Het leek daarom een aardig idee om de algemene vraag naar het karakter en de betekenis van de jaren vijftig voor te leggen aan een aantal historici die voor een deel ook een rol gespeeld hebben in de hierboven vermelde discussie in de eerste helft van de jaren tachtig. De vier die aan dit verzoek voldeden (Bank, Blom, Bosscher en Blokker) en de hun voorgelegde vijf vragen beantwoorden, bieden de *Gronieklezer* naast de vijf artikelen een indruk van de meest recente inzichten in de geschiedschrijving over de jaren vijftig.

Tity de Vries.